

Πρόσβαση στο διαδίκτυο και αποκλεισμός. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση

Κωνσταντίνα Λάππα

Κοινωνιολόγος, MSc

c.lappa@freelabs.net

Περίληψη

Η έλλειψη πρόσβασης στο διαδίκτυο και την πληροφορία γίνεται συχνά αντιληπτή ως μία μορφή κοινωνικού αποκλεισμού η οποία ενδυναμώνει ή βαθαίνει τις κοινωνικές ανισότητες που αναπαράγονται ήδη στα διάφορα πεδία της ατομικής και συλλογικής ζωής. Ο αποκλεισμός από τα δίκτυα συνδέεται με τον περιορισμό της συμμετοχής των ατόμων, ομάδων ή κρατών σε πλεονεκτήματα που προσφέρει η χρήση των νέων τεχνολογιών. Παρόλα αυτά, η πρόσβαση per se δεν είναι αυτόματη ούτε παρέχει τα ίδια πλεονεκτήματα σε όλες τις πληθυσμιακές ομάδες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο.

Λέξεις - κλειδιά: διαδίκτυο, αποκλεισμός, πρόσβαση, «ψηφιακή διαίρεση».

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης των ΤΠΕ με την παραγωγή μορφών κοινωνικού αποκλεισμού. Τα τελευταία χρόνια, γίνεται λόγος για την εμφάνιση κοινωνικού αποκλεισμού σε ένα άλλο πεδίο της συλλογικής ζωής: τον κυβερνοχώρο. Ο θεωρητικός προβληματισμός αναφέρεται στην εμφάνιση ανισοτήτων, οι οποίες σχετίζονται με την πρόσβαση ατόμων, ομάδων ή κρατών στις νέες τεχνολογίες. Παρά το γεγονός ότι τα μέλη των σύγχρονων κοινωνιών αποκτούν νέες δεξιότητες μέσα από την εξέλιξη των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ΤΠΕ) και υπό την επίδραση των παγκοσμιοποιητικών δυνάμεων της αγοράς, του εμπορίου και των χρηματοπιστωτικών συστημάτων, η εξάπλωση του διαδικτύου και κατά επέκταση, η πρόσβαση σε αυτό και η χρήση του πραγματοποιούνται με τρόπο εξαιρετικά άνισο τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές

επίπεδο μεταξύ των χωρών. Σε αυτό το σημείο εγείρονται ορισμένα ερωτήματα: Το διαδίκτυο αποτελεί ένα νέο πεδίο ορισμού κοινωνικών ανισοτήτων και αποκλεισμού; Η μη πρόσβαση στις ΤΠΕ συνιστά μορφή κοινωνικού αποκλεισμού; Πρόκειται για ερωτήματα που θα διερευνηθούν στην εργασία αυτή.

Νέες Τεχνολογίες και Κοινωνικός Αποκλεισμός

Λαμβάνοντας υπόψη την επίδραση της τεχνολογίας επί της πληροφόρησης, τη βασιζόμενη στο διαδίκτυο διαχείριση πληροφοριών, οικονομία και δικτυακή κοινωνία που αναδύεται, γίνεται φανερό ότι τα νέα επικοινωνιακά μέσα ενδέχεται να μετατραπούν σε όργανα κοινωνικού αποκλεισμού (Τάτσης, 2004). Είναι δεδομένο ότι οι τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας διαχέονται μαζικά, τουλάχιστον, στις ανεπτυγμένες κοινωνίες. Επιπλέον, οι κοινωνικές ομάδες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την οργάνωση των θεσμικών διαστάσεων της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής τείνουν να αυξάνονται στις δυτικές κοινωνίες, ενώ στις αναπτυσσόμενες χώρες αυξάνονται με βραδύτερο ρυθμό.

Παρόλα αυτά, διαπιστώνεται ότι η νέα τεχνολογία δε μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο ελευθερίας, παραγωγικότητας και επικοινωνίας (Καστέλς, 2005) για το συνολικό παγκόσμιο πληθυσμό. Άτομα, φορείς, ομάδες και κράτη που δεν έχουν πρόσβαση ή έχουν περιορισμένη πρόσβαση, καθώς και εκείνοι που δεν γνωρίζουν πώς να χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο ή αγνοούν τους μηχανισμούς αξιολόγησης της πληροφορίας αποκλείονται. Αυτό το γεγονός συνεπάγεται τον περιορισμό της συμμετοχής των πολιτών σε νέες ευκαιρίες για τη βελτίωση της καθημερινότητας της ζωής τους (Λεάνδρος, 2005, σελ. 50) και οδηγεί στην περιθωριοποίηση.

Η πρόσβαση στο διαδίκτυο

Ο τρόπος κατανομής και η διαθεσιμότητα (Selwyn, 2004) της διαδικτυακής πρόσβασης στον πληθυσμό έχει απασχολήσει τους κοινωνικούς επιστήμονες και τους φορείς χάραξης πολιτικής ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 (DiMaggio, Hargittai, 2001, Hargittai, 2010). Παρά την εξάπλωση του διαδικτύου ως

γενικευμένου μέσου επικοινωνίας, διαπιστώθηκε, βάσει ερευνών, ότι ορισμένες πληθυσμιακές κατηγορίες (π.χ. λευκοί, άνδρες, κάτοικοι των αστικών περιοχών) (Hargittai, 2008) ήταν περισσότερο πιθανό να κάνουν χρήση των διαδικτυακών υπηρεσιών και των δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών. Αυτά τα τμήματα του πληθυσμού είχαν καλύτερη πρόσβαση στην εκπαίδευση, στο εισόδημα και σε ευκαιρίες οι οποίες επέτρεπαν την συμμετοχή σε ένα διαφορετικό επίπεδο κοινωνικής ζωής εν συγκρίσει με άλλες κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες στερούμενες διαδικτυακής πρόσβασης, αποκλείονταν από σημαντικούς πόρους (Hargittai, 2010). Για παράδειγμα, βάσει ερευνών αποδείχθηκε ότι οι γυναίκες κάνουν περιορισμένη χρήση του διαδικτύου, ανεξαρτήτως των υφιστάμενων εισοδηματικών διαφορών μεταξύ των δυο φύλων (DiMaggio, Hargittai, 2001). Περαιτέρω έρευνες απέδειξαν ότι οι ανισότητες πρόσβασης στις νέες τεχνολογίες διαμορφώνονταν βάσει της κοινωνικοοικονομικής θέσης, του εισοδήματος, του φύλου, του επιπέδου εκπαίδευσης, της γεωγραφίας, της εθνικότητας και της σύνθεσης του νοικοκυριού (π.χ. μονογονεϊκές οικογένειες) (Selwyn, 2004).

Στην κοινωνία της πληροφορίας, η πρόσβαση στο διαδίκτυο θεωρείται σημαντικός πόρος ευκαιριών, οι χρήστες του οποίου, μέσω των νέων τεχνολογιών, πολλαπλασιάζουν τις πιθανότητες:

- εύρεσης εργασίας μέσα από την αναζήτηση ευκαιριών εργασίας ή επαγγελματικής ανέλιξης (Hargittai, Hinnant, 2008),
- αναζήτησης καλύτερης εκπαίδευσης (π.χ. η υποβολή αίτησης για μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών γίνεται σε ορισμένες περιπτώσεις μόνο ηλεκτρονικά ή για την εγγραφή στο πανεπιστήμιο) και υγείας (π.χ. αναζήτηση πληροφοριών για τις υπηρεσίες υγείας, νοσοκομεία, κλπ.),
- συμμετοχής σε εικονικούς χώρους (π.χ. διενέργεια πολιτικών συζητήσεων, άμεση πρόσβαση στις υπηρεσίες της κυβέρνησης, συμμετοχή σε ή οργάνωση κοινωνικών κινημάτων ή εικονικών κοινοτήτων).

Όλες οι προαναφερθείσες διαδικασίες ενδυναμώνουν την συσσώρευση κοινωνικού, πολιτικού, οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου (DiMaggi, Hargittai, 2001). Παράλληλα, μέσω και διαμέσου αυτών, συγκροτούνται και ανασυντίθενται όψεις της ταυτότητας των χρηστών.

Η «ψηφιακή διαίρεση»

Η διαφοροποίηση ως προς την πρόσβαση στο διαδίκτυο μεταξύ διάφορων πληθυσμιακών ομάδων συνθέτει αιτία κοινωνικής ανισότητας και κοινωνικού αποκλεισμού. Η ανισότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο αποτυπώνεται, ενίοτε, με τον όρο «ψηφιακή διαίρεση» και μετριέται βάσει των συνεπειών της σύνδεσης και της έλλειψης σύνδεσης στο διαδίκτυο. Δηλαδή, η δυνατότητα σύνδεσης συνιστά το νέο κριτήριο της παγκόσμιας διαίρεσης του κόσμου (εγκατάλειψη του διαιρετικού σχήματος Βορράς-Νότος). Οι μηχανισμοί δια και μέσω των οποίων συντελείται η «ψηφιακή διαίρεση» είναι οι εξής (Καστέλς, 2005):

- η έλλειψη, η κατανομή (Sassi, 2005) και η ιδιωτικοποίηση (Λεάνδρος, 2005) των τεχνολογικών και τηλεπικοινωνιακών υποδομών. Ας μην ξεχνάμε, ότι τα δεδομένα μεταφέρονται μέσω τηλεφωνικών γραμμών, καλωδιακών δικτύων, δικτύων οπτικών ινών και δορυφορικών καναλιών (Λεάνδρος, 2005). Εκτός αυτού, απαιτείται και η παροχή σταθερής ηλεκτρικής τάσης για να διασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία του τεχνολογικού εξοπλισμού (Δελμούζου, 2004).
- η συγκέντρωση των διαδικτυακών κόμβων σε ορισμένες μητροπολιτικές περιοχές του ανεπτυγμένου κόσμου (Καστέλς, 2005).
- η έλλειψη χρηματοοικονομικών και ανθρώπινων πόρων για αναπτυξιακές επενδύσεις (Καστέλς, 2005).
- η ανισοκατανομή των πόρων των πληροφοριών, της τεχνολογίας και της εκπαίδευσης σε παγκόσμια κλίμακα. (Καστέλς, 2005)
- τα θεσμικά ή οικονομικά εμπόδια για την πρόσβαση στα δίκτυα (π.χ. λογοκρισία, περιορισμοί που θέτουν οι εταιρίες παροχής υπηρεσιών ως προς την κατανομή της ταχύτητας, την επιλογή των σημείων πρόσβασης, το περιεχόμενο του διαδικτύου, η ποιότητα σύνδεσης, η ευρυζωνικότητα, το κόστος σύνδεσης στον εικονικό χώρο) (Ψαθά, 2003).
- η ανεπαρκής εκπαιδευτική (Ψαθά, 2003) ή πολιτισμική ικανότητα χρήσης του διαδικτύου.
- η μη συμμετοχή στη διαμόρφωση του περιεχομένου του διαδικτύου.
- η εξάρτηση των εταιριών παροχής υπηρεσιών διαδικτύου από συγκεκριμένα δίκτυα στήριξης διαδικτύου (π.χ. αμερικανικά ή ευρωπαϊκά) (Καστέλς, 2005).

Όλοι οι μηχανισμοί που παρουσιάστηκαν παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα την δημιουργία μιας σχέσης εξάρτησης (και άρα σχέσης εξουσίας) των περισσότερων μερών του κόσμου από την επίδοση μερικών παγκοσμιοποιημένων τμημάτων των οικονομιών τους. Συν τοις άλλοις, λειτουργούν ανασταλτικά για την χρησιμότητα και την καταλληλότητα χρήσης της νέας τεχνολογίας από τον παγκόσμιο πληθυσμό.

Όσον αφορά στην έκταση της «ψηφιακής διαίρεσης» σε επίπεδο κρατών, οι χώρες που ενσωματώνουν νωρίτερα τις τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας, επωφελούνται των πλεονεκτημάτων που προσφέρει η συνδεσιμότητα στο διαδίκτυο. Από την άλλη πλευρά, η ανισότητα πρόσβασης είναι εντονότερη στις χώρες που δεν διαθέτουν τις υλικές και πολιτισμικές συνθήκες για να λειτουργήσουν στον ψηφιακό κόσμο (Sassi, 2005). Για παράδειγμα, η έλλειψη υποδομών σε συνδυασμό με τις πολιτικές που υιοθετούνται για την αντιμετώπιση της «ψηφιακής διαίρεσης» αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την χρήση του διαδικτύου στις αναπτυσσόμενες χώρες. (Καστέλς, 2005)

Η ικανότητα προσαρμογής στις τεχνολογικές αλλαγές

Η σημασία των ηλεκτρονικών δικτύων στην «εποχή της πληροφορίας» έγκειται στο γεγονός ότι συνιστούν εργαλεία οργάνωσης της μορφής του κεφαλαίου, της παραγωγής, του εμπορίου (Καστέλς, 2005) και της χρηματοπιστωτικής αγοράς, υπονομεύοντας ή περιορίζοντας τον ρόλο των εθνικών κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η ικανότητα προσαρμογής των χωρών στην ταχύτατα εξελισσόμενη δομή του διαδικτύου συνεπάγεται την ενσωμάτωσή τους στα παγκόσμια δίκτυα επικοινωνίας. Η τελευταία συνδέεται με την διαδικασία ανάπτυξης των χωρών η οποία συσχετίζεται με την λογική της δικτύωσης και την καθοδηγούμενη από το διαδίκτυο οικονομική μεγέθυνση (σχήμα: δικτύωση → ανάπτυξη → μεγέθυνση).

Παρά ταύτα, το νέο τεχνο-οικονομικό παράδειγμα που θέτει στον πυρήνα του τη χρήση του διαδικτύου φαίνεται ότι συνοδεύεται από άνιση ανάπτυξη παγκοσμίως, διαμορφώνοντας το εξής παράδοξο. Η αύξηση του πλούτου και της παραγωγικότητας συμβαδίζει με την αύξηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (Καστέλς,

2005). Η ικανότητα συμμετοχής στις τεχνολογικές αλλαγές και η αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει το διαδίκτυο σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με το βιοτικό επίπεδο, την κοινωνική, πολιτική, οικονομική, πολιτισμική και ιστορική ανάπτυξη και τεχνολογική εξέλιξη κάθε χώρας (Λέανδρος, 2005). Κατόπιν, να προστεθεί ότι μεταβλητές όπως το εισόδημα, η εκπαίδευση (Δελμούζου, 2004), το φύλο, η ηλικία και η εθνική καταγωγή του ατόμου «επιδρούν» στον τρόπο κατανομής της «ψηφιακής διαίρεσης».

Οι αποκλεισμένοι και η τεχνο-ελίτ

Η διείσδυση της νέας τεχνολογίας εντός του αστικού χώρου εντείνει την περιθωριοποίηση και τον ήδη υπάρχοντα κοινωνικό αποκλεισμό (Ψαθά, 2003). Η άνιση κατανομή των δυνατοτήτων που παρέχει η νέα τεχνολογία, η ανισότητα της πρόσβασης στα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα και της χρήσης των ΤΠΕ εντός της πόλης αποκλείει ανθρώπους με χαμηλή μόρφωση, τους «ψηφιακά αναλφάβητους», τις εθνοτικές μειονότητες, τους άστεγους, τους ηλικιωμένους και τα ΑμεΑ (Ψαθά, 2003). Έπειτα, προστίθεται και ένα άλλο ζήτημα: η κατασκευή και η διαθεσιμότητα τηλεπικοινωνιακών δικτύων (π.χ. δίκτυα οπτικών ινών, κινητής τηλεφωνίας) μέσω των οποίων καθίσταται δυνατή η πρόσβαση στο διαδίκτυο συντελείται, πρωτίστως, στα μεγάλα αστικά κέντρα και στη συνέχεια, επεκτείνεται στην περιφέρεια. Ως επακόλουθο αυτής της διαδικασίας, οι κάτοικοι των δικτυωμένων περιοχών έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε ευκαιρίες επαγγελματικής ανόδου και εισοδηματικής αναβάθμισης. Κατόπιν, γίνεται φανερό ότι η κοινωνική ανισότητα αναπαράγεται και στην πληροφοριακή πόλη, εφόσον οι νέες υποδομές ενισχύουν τους ήδη υπάρχοντες κοινωνικούς διαχωρισμούς (Ψαθά, 2003).

Δεδομένου ότι η κοινωνική συμμετοχή εξαντλείται στο να είναι κάποιος συνδεδεμένος στο διαδίκτυο (μη συνδεδεμένος σημαίνει περιθωριοποιημένος από το παγκόσμιο δικτυωμένο σύστημα) (Καστέλς, 2005), εγείρεται ένα σημαντικό ζήτημα προς συζήτηση. Όσο αυξάνεται η πολυπλοκότητα της τεχνολογίας πρόσβασης μέσα από την εισαγωγή πιο εξελιγμένων τεχνολογιών, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα αποκλεισμού ατόμων, ομάδων ή κρατών που καθυστερούν χρονικά να υιοθετήσουν τα νέα τεχνολογικά πρότυπα (Καστέλς, 2005). Παράλληλα, ικανοποιούνται οι

ανάγκες μόνο κάποιων προνομιακών πελατών ή προνομιούχων ομάδων (Ψαθά, 2003), δηλαδή μιας τεχνο-ελίτ, η οποία διαφοροποιείται ανάλογα με το βαθμό, την συχνότητα και την ποιότητα της χρήσης των νέων τεχνολογιών και τη συχνότητα διαντίδρασης (Δελμούζου, 2004). Ως επί το πλείστον, η «ελευθερία της ελίτ» (Bourdieu, 1999) της προσφέρει πλήρη διαδικτυακή πρόσβαση και άρα πολλαπλά οφέλη, ενισχύοντας την ικανότητα διαμόρφωσης και επιβολής του κύρους της στους λιγότερο μνημένους τεχνολογικά χρήστες (Δελμούζου, 2004). Παρόμοια, τα πλούσια νοικοκυριά οικειοποιούνται πρώτα τις χρήσεις και τις υπηρεσίες που παρέχει το διαδίκτυο και το σύνολο των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας. Ως επακόλουθο, αυτή η κατάσταση ενδέχεται να αποτελέσει αιτία πολιτισμικής και κοινωνικής ανισότητας (Καστέλς, 2005).

Ο Manuel Castells αντιλαμβάνεται ότι η εξασφάλιση διαδικτυακής πρόσβασης αποτελεί προϋπόθεση και όχι πρόταση λύσης για την υπέρβαση της ανισότητας (Καστέλς, 2005). Η ανάδυση του διαδικτύου συντελέστηκε υπό συγκεκριμένες κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες, οι οποίες συνδιαμορφώθηκαν από τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης του εμπορίου, των αγορών και της παραγωγής. Εντούτοις, η εξάπλωση του διαδικτύου πραγματοποιήθηκε υπό συνθήκες κοινωνικής ανισότητας ως προς την πρόσβαση σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτές οι θεσμικές συνθήκες ενδέχεται ότι θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της δομής και του περιεχομένου του διαδικτύου μελλοντικά (Καστέλς, 2005). Εξάλλου, οι χρήστες, ως κατασκευαστές του διαδικτύου μέσω των διαφόρων δραστηριοτήτων τους, αναδιαμορφώνουν συνεχώς το τεχνολογικό περιβάλλον, μετασχηματίζοντας τα δίκτυα και την νέα οικονομία. Επιπλέον, μέσω της αλληλόδρασης των ψηφιακών δικτύων αναδύονται νέες μορφές συλλογικής νοημοσύνης που αναπροσανατολίζουν την κοινωνική πρακτική, προσδίδοντάς της έναν δυναμικό χαρακτήρα (Lévy, 2001).

Ο αποκλεισμός από τα δίκτυα και η πόλωση της ανθρώπινης κατάστασης

Ο αποκλεισμός από τα δίκτυα θεωρείται μια από τις πιο ζημιογόνες μορφές αποκλεισμού για την οικονομία όσο και για τον πολιτισμό της κάθε χώρας (Καστέλς, 2005). Κατά τον Manuel Castells, «Οι επαγγελματικές, κοινωνικές, εθνοτικές, γεωγραφικές, πολιτισμικές διαφορές μας και οι διαφορές μεταξύ των δυο φύλων

έχουν πολύ διαφορετικές συνέπειες για τη σχέση του καθενός μας με τη δικτυακή κοινωνία» (Καστέλς, 2005). Εξάλλου, η ανάδυση του νέου τεχνο-οικονομικού παραδείγματος και το γεγονός ότι η εκπαίδευση, οι πληροφορίες, η επιστήμη και η τεχνολογία αποτελούν πόρους για την παραγωγή πλούτου υποδεικνύουν ότι ο μη δικτυωμένος κόσμος δεν θα συμμετάσχει στη διαμόρφωση της νέας δικτυακής οικονομίας (Καστέλς, 2005).

Πάνω στην ίδια προβληματική, ο Sigmund Bauman εκφράζει την άποψη ότι η έλευση του κυβερνοχώρου, παρά την κατάργηση των χωρικών και χρονικών αποστάσεων που προμήνυε, « (...) τείνει μάλλον προς την πόλωση και όχι την ομογενοποίηση της ανθρώπινης κατάστασης» (Μπάουμαν, 2004). Το επιχείρημά του εδράζεται στο γεγονός ότι η ροή των πληροφοριών, το εμπόριο, η επιχειρηματική δραστηριότητα, το χρηματοπιστωτικό σύστημα, το κεφάλαιο (Μπάουμαν, 2004) και το παγκόσμιο δίκτυο πληροφόρησης προσλαμβάνουν, μέσω της παγκοσμιοποίησης και με αφετηρία την ελευθερία της κινητικότητας (η οποία αποκτά χωρική διάσταση), πλανητικές διαστάσεις διαμεσολαβούμενα από τις ΤΠΕ. Επιπρόσθετα, τα ισχυρά αποεθνικοποιημένα κέντρα λήψης αποφάσεων ανεξαρτητοποιούνται από τις εδαφικές δεσμεύσεις των πολιτικών και πολιτισμικών συστημάτων, αναιρώντας τον τοπικό χαρακτήρα της εξουσίας, ενώ οι επενδυτικοί χώροι των πολυεθνικών εταιριών παύουν να είναι μόνιμοι.

Η πόλωση της ανθρώπινης κατάστασης παράγεται από θεσμικές διαδικασίες οι οποίες έχουν διαφορετικές επιπτώσεις στον τρόπο οργάνωσης των πεδίων της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής μεταξύ των ανθρώπων και των διάφορων κοινωνικών ομάδων. Είναι δεδομένο ότι κάποιες πληθυσμιακές ομάδες αποδεσμεύονται από τοπικούς προσδιορισμούς, ανανοηματοδοτούν τον τρόπο ύπαρξής τους και επαναδιαπραγματεύονται τη συγκρότηση της ταυτότητάς τους στο συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον θεσμικών σχέσεων. Εντούτοις, κάποιες άλλες ομάδες περιορίζονται σε περιχαρακωμένους τύπους, στερούμενες αυτών των δυνατοτήτων. Αυτή η αμφίσημη διάσταση της παγκοσμιοποίησης θεωρείται υπεύθυνη για τον διαχωρισμό και τον αποκλεισμό « (...) ως προς τον χώρο» (Μπάουμαν, 2004), ο οποίος ενδυναμώνει τις (παραδοσιακές) διακρίσεις μεταξύ πλουσίων και φτωχών και δομεί μία νέα ιεραρχία.

Η νέα ελίτ αποτελείται από τους διαχειριστές των δικτύων, από ομάδες τεχνικών και από οικονομικά προνομιούχες ομάδες. Είναι δεδομένο ότι η ελίτ της κινητικότητας (όπως αποκαλείται) (Μπάουμαν, 2004) είναι κάτοχος μιας εξουσίας «ασώματης» (κυρίως λόγω της χρηματοπιστωτικής της μορφής) και «υπερ-εδαφικής». Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι η συμβολή της στην οργάνωση, διαχείριση και εξέλιξη των συστημάτων και των δικτύων και γενικότερα, η επίδρασή της στην απόκτηση και τον έλεγχο της πληροφορίας είναι καθοριστικής σημασίας για την διαμόρφωση του περιεχομένου του διαδικτύου (Δελμούζου, 2004). Επομένως, η προνομιούχος θέση που η ελίτ κατέχει, ήδη, στις σχέσεις παραγωγής αγαθών και στις σχέσεις εξουσίας ενισχύει την ικανότητά της να διαχειρίζεται τα πλεονεκτήματα και τις ωφέλειες της χρήσης των ΤΠΕ, ενεργοποιώντας τη διάκριση μεταξύ εχόντων πρόσβαση και μη εχόντων πρόσβαση, «πληροφοριακά πλουσίων» και «πληροφοριακά πτωχών».

Συμπεράσματα

Οι ανισότητες ως προς την πρόσβαση και την χρήση των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας (ΤΠΕ) είναι πανταχού παρούσες σε παγκόσμια κλίμακα στην «εποχή της πληροφορίας». Ασκούν επίδραση στην διαμόρφωση, τη νοσηματοδότηση και την αποκρυστάλλωση της θεσμικής σχέσης του ατόμου, των ομάδων, των πληθυσμών με τις σφαίρες της κοινωνίας, της οικονομίας, της πολιτικής και του πολιτισμού. Παράλληλα, διαμορφώνουν συνθήκες παραγωγής αποκλεισμού από τα ψηφιακά δίκτυα.

Οι νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ΤΠΕ) μετέβαλαν τον παγκόσμιο χάρτη της επικοινωνίας, ανανοσηματοδοτώντας την κοινωνική πρακτική και οικοδομώντας νέους χώρους ελεύθερης (;) έκφρασης της ανθρώπινης εμπειρία (Καστέλς, 2005). Η επανάσταση τους υπέθαλψε τον μετασχηματισμό των χωρών σε «οικονομίες της γνώσης» (Selwyn, 2004) και την μετάβαση σε «κοινωνίες της πληροφορίας». Οι διαδικασίες αυτές, από την μία πλευρά, συνδέθηκαν με υποσχέσεις περί βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, ενδυνάμωσης της δημοκρατίας, προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αύξησης της πολιτικής συμμετοχής και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής σε ενδοκρατικό και παγκόσμιο επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, επενδύθηκαν με την ανησυχία περί της όξυνσης ή της ανάδυσης νέων ανισοτήτων

αναφορικά με την δυνατότητα πρόσβασης και τη χρήση των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας (ΤΠΕ) (Sassi, 2005).

Το παρόν κείμενο σε καμία περίπτωση δεν είναι εξαντλητικό. Η διαπραγμάτευση του προαναφερθέντος θέματος αποτέλεσε ένα εγχείρημα που απαιτήσε κοινωνιολογική φαντασία (Mills, 1985), οριοθετήσεις και αντικειμενικότητα. Όπως αναφέρει ο Γιώργος Βέλτσος (1977), η αντικειμενικότητα του ερευνητή σε μια έρευνα είναι πρόβλημα ταξικό και όχι προσωπικό, επειδή πολύ πριν από τον ερευνητή και την έρευνα που εκπονεί, διαπιστώνεται η ύπαρξη, εγκαθίδρυση και αναπαραγωγή κοινωνικά προσδιορισμένων, συνειδητών ή ασυνείδητων, στάσεων, αντιλήψεων ή πρακτικών.

Στόχος της εργασίας αυτής ήταν η παρουσίαση της ανάδυσης ανισοτήτων αναφορικά με την πρόσβαση στο διαδίκτυο. Εξάλλου, η εφαρμογή και η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών στο εκάστοτε ιστορικοκοινωνικό μόρφωμα συνυφαίνεται με θεσμικές διαδικασίες οι οποίες προσδιορίζουν την διαλεκτική σχέση μεταξύ κοινωνίας και τεχνολογίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βέλτσος Γ. (1977), *Κοινωνιολογία των Θεσμών Ι, Ο θεσμικός λόγος και η εξουσία*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Bourdieu P. (1999), *Γλώσσα και Συμβολική εξουσία*, Ινστιτούτο του βιβλίου-Α., Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Δελμούζου, Ευ. (2004), «Διαδίκτυο, διάδραση και 'ηλεκτρονική δημοκρατία'», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 115, σσ. 27-48.

Di Maggio P., Hargittai E. (2001 *the 'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studying Internet*), *From Use as Penetration Increases*, Working Paper Series 15, Princeton University: Center for Arts and Cultural Policy Studies.

- Hargittai E., Hinnant A. (2008), 'Digital Inequality: Differences in Young Adults' Use of the Internet', *Communication Research*, 35, 602-621.
- Hargittai, E. (2010), 'Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the 'Net Generation'', *Sociological Inquiry*, 80 (1): 92-113.
- Καστέλς, Μ. (2005), *Ο γαλαξίας του Διαδικτύου. Στοχασμοί για το Διαδίκτυο, τις επιχειρήσεις και την κοινωνία*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λέανδρος, Ν. (2005), *Το Διαδίκτυο. Ανάπτυξη και αλλαγή*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Lévy, P. (2001), *Δυνητική Πραγματικότητα. Η φιλοσοφία του Πολιτισμού και του Κυβερνοχώρου*, Αθήνα: Κριτική.
- Μπάουμαν, Ζ. (2004), *Παγκοσμιοποίηση. Οι συνέπειες για τον άνθρωπο*, Αθήνα: Πολύτροπον
- Mills C. W. (1985), *Η κοινωνιολογική φαντασία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Sassi, S. (2005), 'Cultural differentiation or social segregation? Four approaches to the digital divide', *New Media Society*, 7 (5): 684-700.
- Selwyn, N. (2004), 'Reconsidering political and popular understandings of the digital divide', *New Media Society*, 6 (3): 341-362.
- Φίλιας, Β., (2001), *Κοινωνιολογία του Πολιτισμού. Τα μέτωπα των θεωρητικών αντιπαραθέσεων*, Αθήνα: Παπαζήσης, τόμ. Β.
- Χτούρης, Σ. (1997), *Μεταβιομηχανική κοινωνία και η κοινωνία της πληροφορίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, β' έκδ.
- Ψαθά, Ε. (2003), «Ο ρόλος της νέας τεχνολογίας στην κοινωνική οργάνωση της πόλης και η επιρροή της στα φαινόμενα κοινωνικής ανισότητας, πόλωσης

και διαχωρισμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 111-112, σσ. 175-191.